

Język angielski w kolonialnych i postkolonialnych Indiach XX wieku. Perspektywa historyczna i społeczno-polityczna

Anna Jankowska
Uniwersytet Jagielloński, Kraków

Abstract:

The presence of English language is highly noticeable on every level of Indian reality; from instructions on exam sheets, government ordinances to ads billboards or menu written on a wall of a roadside canteen. English can be found everywhere, everywhere where – according to the language policy of the Indian government from 1950s – should not appear at all. The shift in Indian attitude towards English has its own complex history. Essentially it is a narrative about former British colony redefying its own socio-cultural „content” after gaining the independence. Into the fourth decade of 20th century India entered as a dependant colony with the starving appetite for freedom which was too long denied, whereas the 1950s was the first full decade of the deeply desired independence. Unfortunately, the new order revealed chaos caused by too rapid cultural diffusion and colonial exploitation, but hopes and expectations were great. The newly formed Republic of India was a country of huge aspirations and matching potential – social and economic. At that point of time India was considered to be a leader of the region, a path-setter for other young Asian countries. This article is an attempt to depict history of the shift in Indian attitude towards the language of the former colonists. The aim of this work is to show motives and circumstances of that attitude transformation process from negation – through ambivalence – to commercialisation.

Keywords: India, English in India, Henglish, language modernization, cultural diffusion

Abstrakt

Obecność języka angielskiego manifestuje się na wszystkich poziomach indyjskiej rzeczywistości; w postaci poleceń na arkuszu egzaminacyjnym, w rozporządzeniach i dyrektywach rządowych, na reklamowych billboardach, czy *menu* w przydrożnym barze. Manifestuje się wszędzie tam – gdzie, według postulatów i założeń polityki językowej rządu indyjskiego z lat 50. i 60. XX wieku – nie powinna. Historia zmian stosunku mieszkańców Indii do języka angielskiego jest historią starej kolonii brytyjskiej redefiniującej swoją społeczno-kulturową „zawartość” po odzyskaniu niepodległości. W czwartą dekadę XX w. Indie wchodziły jako podległa Koronie Brytyjskiej kolonia o kilkusetletniej historii. W piątą – jako suwerenne państwo, wewnątrz „rozregulowane” zbyt intensywną dyfuzją kulturową i długą eksploatacją kolonialną. Nowopowstała Republika Indii była jednak krajem z wielkimi ambicjami i nie skromniejszym potencjałem – od społecznego, po gospodarczy. W okresie tym Indie uważano za przyszłego lidera regionu, *path-settera* dla innych, młodych państw azjatyckich. Artykuł ten jest próbą przedstawienia społeczno-politycznej historii zmian stosunku społeczeństwa indyjskiego wobec języka dawnego kolonizatora. Celem poniższej pracy jest także zobrazowanie transformacji w sposobie postrzegania języka angielskiego – od negacji – poprzez ambiwalencję – po komercjalizację.

Słowa kluczowe: Indie, język angielski w Indiach, modernizacja języka, *henglish*, szok kulturowy

1. Wprowadzenie

Stosunek Indusów do języka angielskiego jest bardzo specyficzny w swej złożoności, którą można rozciągnąć na kilka wieków trudnej, kolonialnej i postkolonialnej historii ich kraju. Pod koniec XX wieku wybitny, indyjski anglista, profesor R. Nagarajan porównał go do uczuć jakie przeciętny hindus żywi wobec tzw. *świętej krowy*, (h.) *gomata*. Jego zdaniem zarówno *święta krowa*, jak i język angielski są przedmiotem swego rodzaju czci, bezowocnej estymy, którą cechuje inercja i niezdecydowanie wobec jej przedmiotu. W ten sposób wytwarza się niesprzyjające zmianom środowisko, a społe-

czeństwo nie pozwala językowi angielskiemu „ani umrzeć, ani się rozwinąć” (Baumgardner, 1996, 9).

Według B. Kachru stosunek do „języka Brytyjczyków” w Indiach jest kształtowany przez siły polityczne tylko w niewielkim stopniu, a reakcja na obecność angielskiego w Indiach jest wypadkową poglądów reprezentowanych przez różne grupy socjopolityczne. Kachru wymienia pięć takich grup: rząd, grupa literatów i dziennikarzy, grupa aktywnie popierająca używanie języka angielskiego, grupa wobec niej opozycyjna oraz naukowcy (Fishman 1978, 30). W społeczeństwie panuje z jednej strony poczucie lojalności wobec tradycji, z drugiej zaś – zdrowy rozsądek i pragmatyzm. Różna aktywność wymienionych grup społeczno-politycznych ustala proporcje tych dwóch postaw w społeczeństwie, tworząc w danym okresie przyjazne lub nieprzyjazne rozwojowi języka angielskiego środowisko. B. Kachru wyróżnia trzy graniczące ze sobą okresy, na przestrzeni których w społeczeństwie indyjskim zaobserwować można było zdecydowaną zmianę stosunku przeciętnego obywatela Indii do języka angielskiego. Okresy te dzieli od siebie jedynie kilka dekad, lecz towarzyszące im przemiany były na tyle głębokie, by w krótkim czasie dokonać przewartościowania i redefinicji wartości i zjawisk określających stosunek mas do języka kolonizatora. Era ogólnie indyjskich, społecznych transformacji trwa nadal, tak więc wymienione przez Kachru etapy należy uzupełnić o kolejny.

2. Okres odrzucenia

Początek pierwszego okresu, przypada na przełom XIX i XX wieku i trwa do czasu odzyskania przez Indie niepodległości w 1947 roku. Był to okres walk narodowo-wyzwoleńczych, w którym umocniła się powstała jeszcze w XIX wieku negatywna konotacja: język angielski = język kolonizatora, język agresora. W tych trudnych dla Indii czasach społeczeństwu przewodziły wybitne jednostki o powszechnie uznawanym autorytecie moralnym, m.in. Mahatma Gandhi i Jawaharlal Nehru. Ich polityczno-społeczne przekonania oraz poglądy na gospodarkę i ekonomię kraju utworzyły zręby nacjonalizmu indyjskiego. Był to czas powszechnego buntu, w którym uczucie gniewu i poczucie krzywdy mieszało się z wielkimi nadziejami i wiarą w lepszą przyszłość kraju, społeczeństwa i języka (w tym mediów i literatury).

Optymizm dotyczący podwyższenia statusu języków indyjskich podzielali również niektórzy zachodni językoznawcy m.in. John R. Firth, filolog brytyjski, wykładający przez pewien okres na Uniwersytecie Pendżabskim. Widział on w językach lokalnych

ogromny potencjał, twierdził, że język tamilski, bengalski czy urdu mogą stać się wystarczającym źródłem leksykalnym dla języka administracji i nauki. Firth twierdził również, że rola języka angielskiego powinna być systematycznie ograniczana, a jego status języka urzędowego winien ustąpić miejsca statusowi języka jedynie pomocniczego (Fishman 1978, 31). W tym okresie społeczeństwo indyjskie wierzyło, że po odzyskaniu niepodległości dokonają się wyczekiwane zmiany społeczne i językowe. Politycy natomiast, ufali swojej intuicji i słuszności planów, które miały do tych zmian doprowadzić. Pierwsze dekady XX wieku były więc czasem nadziei, wiary w samowystarczalność Indii jak również lokalnych języków i dialektów. Były też okresem wielkiej niechęci mas oraz niektórych przedstawicieli elit do kolonizatora i wszystkiego, co brytyjskie.

3. Okres negocjacji

Drugi okres zmiany stosunku społeczeństwa do języka angielskiego w Indiach trwał od chwili odzyskania niepodległości w 1947 r. do połowy lat sześćdziesiątych. W oczach zagranicznych obserwatorów Indie były potencjalnym liderem regionu. „Dla jednych indyjska ekonomia mieszana była odpowiedzią na problemy komunizmu w Chinach. Dla drugich – strategią nie-kapitalistycznej ścieżki ku rozwojowi” (Nayyar 2006, 797). Był to okres formowania nowego, samodzielnego organizmu państwowego. Przed młodym, suwerennym rządem stanęła potrzeba określenia oficjalnej polityki Indii wobec brytyjskiej spuścizny, polityki, która miała być wynikiem wcześniejszych postulatów i żądań społecznych.

Pod koniec lat czterdziestych, w momencie odzyskania przez Indie niepodległości, społeczeństwo było wciąż wierne postulowanym przed odzyskaniem suwerenności hasłom i patriotycznym ideałom. Jednym z pierwszych podjętych przez rząd działań było unormowanie sytuacji językowej. Po wielu burzliwych debatach nadano językowi hindi¹ status języka narodowego. Tym samym wpływy języka angielskiego, według postanowień konstytucji, miały być znacznie ograniczone poprzez zdegradowanie go do roli „języka pomocniczego”. Indyjskie społeczeństwo asystowało władzom w zmianie polityki

¹ Termin *język hindi* jest bardzo szerokim terminem, któremu przypisuje się wiele znaczeń. Najczęściej odnosi się go do współczesnego, standardowego języka hindi (*manak hindi*), który na mocy Ustawy Zasadniczej jest oficjalnym językiem Republiki Indii. W artykule termin używany jest w znaczeniu standardowego języka hindi, *manak hindi*.

językowej, promującej języki indyjskie, jednak każdy rejon lobbował na rzecz własnego języka regionalnego. Przyjęta w 1951 roku Konstytucja Indii, nadająca językowi hindi status języka narodowego kraju, zaczęła bardziej dzielić niż integrować subkontynent. Zasadność wyboru języka hindi na język narodowy była wciąż podważana, a obowiązek nauki hindi w szkołach demonstracyjnie odrzucany.

W 1952 roku, wskutek silnych nacisków społecznych, rząd zmuszony był uznać odrębność terytorialną obszarów zamieszkałych przez ludność posługującą się językiem telugu, tworząc stan Andhra Pradeś (Marshall 1991, 107). Pierwsze symptomy separatystycznej polityki poszczególnych obszarów Indii widoczne były już dużo wcześniej, bo w 1905 r., w Bengalii. Kongres ostro krytykował te dążenia, widząc w nich przyczynę niepotrzebnych podziałów kraju i narodu, co mogło być szczególnie groźne w czasach, kiedy należało zademonstrować niepodzielność i zgodność w walce z Brytyjczykami. Krytyczny stosunek Kongresu do propozycji podziału kraju na dalsze rejony nie zmienił się również po odzyskaniu niepodległości (O'Barr and O'Barr 1976, 56). W 1949 roku JVP Committee² określiła proces podziału kraju na stany jako naruszający stabilność ekonomiczną i polityczną Indii oraz opóźniający konsolidację.

Ostatecznie rząd uległ naciskom i w 1952 roku utworzył wspomniany stan Andhra Pradeś, co JVP Committee popierała, nie zgadzając się jednak na wyodrębnienie innych stanów. Taka postawa JVP Committee oraz idąca za nią polityka rządu wzbudziła sprzeciw ludności na innych obszarach Indii. Ostatecznie rząd indyjski uległ naciskom i kraj podzielono na wiele stanów według kryterium – co istotne – języka, używanego przez zamieszkującą dane obszary ludność. Proces podziału i nanoszenia na mapę Indii nowych regionów trwał jeszcze w latach siedemdziesiątych. Wraz z zatwierdzeniem propozycji podziału kraju na stany Konstytucja Indii dała wolne prawo wyboru języka urzędowego władzom lokalnym każdego regionu. Tym samym nałożono na nie obowiązek modyfikacji warstwy leksykalnej języków urzędowych, tak by mogły sprostać zadaniom administrowania przynależnym im obszarów.

W rezultacie tych rozporządzeń języki lokalne miały stać się nie tylko żywą alternatywą dla angielskiego w sektorze administracyjnym, ale siłą wypierającą go z rozległego obszaru wpływów dawnego kolonizatora. Tymczasem okazało się, że korzystając z szansy wyboru języka urzędowego, kilka stanów, głównie na południu i północnym-wschodzie kraju, nadało status języka urzędowego językowi angielskiemu. Wybór ten,

² Nazwa pochodzi od imion trzech członków komisji: Jawaharlal Nehru, Vallabhai Patel i Pattabhi Sitaramajji.

w świetle wcześniejszych walk narodowo-wyzwoleńczych, mógłby wydać się zaskakujący. Należy jednak pamiętać, że na południu Indii większość ludności posługuje się językami drawidyjskimi, a na północnym wschodzie, językami austro-azjatyckimi i tybeto-chińskimi (zwanymi również tybeto-birmańskimi). Hindi zaś należy do zasadniczo różnej rodziny języków indo-aryjskich, co czyni go językiem trudniej przyswajalnym dla ludności zamieszkującej południowe i północno-wschodnie rejony Indii. Mieszkańcy tych obszarów czuli się pokrzywdzeni obowiązkiem nauki dodatkowego języka, podczas, gdy ludność zamieszkująca północną część subkontynentu posługiwała się językiem hindi lub dialektami hindi na co dzień. Tym sposobem język angielski, a nie hindi, oprócz języka urzędowego Kerali czy Karnataki, stał się *lingua franca* południa. Inne języki lokalne funkcjonowały w ciągłym konflikcie z językiem hindi. Wewnętrzne, między-stanowe napięcia na gruncie językowym osłabiały jego pozycję czyniąc go językiem *mas* – jedynie na papierze.

Trudna sytuacja na gruncie języków lokalnych automatycznie umacniała pozycję angielskiego na terenie całego subkontynentu. W latach sześćdziesiątych XX wieku, zgodnie z postanowieniami zawartymi w Konstytucji Indii, miał się skończyć piętnastoletni okres asekurowania się językiem angielskim podczas prac związanych z administrowaniem kraju. Procesowi wykorzeniania angielskiego miały towarzyszyć zaplanowane działania na rzecz wzmocnienia języka hindi. Według założeń z początku lat pięćdziesiątych, przez wspomnianych piętnaście lat warstwa leksykalna hindi miała być rozbudowana na tyle, by możliwe było zastąpienie nim języka kolonizatora w sektorze administracji. Tak się jednak nie stało. Leksykalny progres hindi okazał się niewystarczający. Istniał jednak atrakcyjny plan alternatywny – pozostawienie w tej roli języka angielskiego. Zdecydowano się więc na przedłużenie wspomnianych piętnastu lat na okres nieokreślony. Decyzja ta była kolejnym, niepokojącym sygnałem stopniowego odchodzenia od obranej przed kilkunastu laty polityki wobec obu języków – angielskiego oraz hindi. Wciąż istniało jednak, szczególnie wśród mieszkańców północnych Indii poczucie obowiązku wobec kraju wypełnianego poprzez niesubordynację językową – wycelowaną w widmo dawnego systemu. W okresie tym żyły jeszcze pokolenia ludzi, które mogły dać podwaliny nowej polityce promującej języki lokalne. Było to możliwe z bardzo prostej przyczyny – braku wyboru. Miliony obywateli zwyczajnie nie znają języka angielskiego. Tak wielki potencjał wynikający z niewielkich kompetencji językowych *mas* oraz woli społeczeństwa był stopniowo zaprzepaszczany przez nieudolną politykę rządu, brak oczekiwanej reakcji elit, niekonsekwencję tzw. klasy średniej i otwarte odrzucanie hindi jako języka urzędowego na Południu.

4. Okres koniecznych kompromisów

Trzeci okres zmiany stosunku społeczeństwa do języka angielskiego w Indiach rozpoczął się pod koniec lat sześćdziesiątych XX wieku. Jest to okres wielkich kompromisów i ostatecznej weryfikacji polityki i planów rządu przez rzeczywistą sytuację, w której znalazły się Indie. Po dwóch dekadach nieudolnych prób wypierania „języka kolonizatora” ze świadomości społecznej, angielski, wiecznie powracający „bumerang pragmatyzmu” ponownie w niej zaistniał. Wydawałoby się, że po tak zaciętej walce o suwerenność, której za oręż służyły nacjonalistyczne slogany „samowystarczalności” Indii, języki lokalne, a szczególnie hindi, odegrają większą rolę w formowaniu nowej rzeczywistości subkontynentu. Tymczasem to język angielski stał się synonimem rozwoju Indii, często – dosłownie – wyposażając branże „aktualizującej się” gospodarki w profesjonalizmy i techniczne neologizmy.

Język angielski, w oczach klasy średniej, był czynnikiem oczekiwanego rozwoju gospodarczego i ekonomicznego, ponownie zyskując na ważności. Ten nowy silny związek między językiem angielskim, a postkolonialną rzeczywistością Indii S.V. Paravesh nazywa „wypadkiem historii” (Prakasham 1991, 44). Paradoksalnie, znajomość języka angielskiego w Indiach deklarowało więcej osób po odzyskaniu niepodległości, niż za panowania Brytyjczyków, kiedy to kontakt z językiem angielskim wydawał się być większy. Co więcej, liczba ta ciągle rosła. W 1961 roku odsetek ludności bilingwalnej, posługującej się oprócz jednego języka indyjskiego, również językiem angielskim wynosił 26%. W 1971 roku liczba ta wzrosła aż o 9%. Dla porównania warto dodać, że liczba ludności bilingwalnej, władającej językiem hindi i urdu na przestrzeni wspomnianej dekady wzrosła jedynie o 1% (Khubchandani 1997, 63).

Sytuację językowo-społeczną trzeciego okresu najpełniej obrazuje polityka ministerstwa oświaty wobec języka angielskiego w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych na terenie północno-centralnych Indii, w stanach, w których językiem oficjalnym i faktycznie używanym było hindi. Na obszarach tych odczuwało się silne nastroje antybrytyjskie, które zaowocowały wycofaniem obligatoryjnego nauczania języka angielskiego ze szkół i uniwersytetów.³ Z każdym upływającym rokiem kształtowania się młodej Republiki Indyjskiej nastawienie do nauki języka angielskiego radykalnie zmieniało się. Wśród członków klasy średniej rosła świadomość niemożliwości wyeliminowania języka

³ Do tego typu sytuacji dochodziło także w innych stanach, np. w Bengalu.

angielskiego z życia ich kraju. Jego dobra znajomość gwarantowała zdobycie bezpiecznej, rządowej posady. Coraz więcej rodzin zaczęło posyłać dzieci do szkół, w których językiem wykładowym był język angielski, często prywatnych. Rezultatem chybionej decyzji, znoszącej obowiązek nauki angielskiego w szkołach publicznych oraz niekonsekwencji społeczeństwa, było powstanie grupy młodych ludzi, których rodzin nie było stać na kształcenie dzieci w takim zakresie, w jakim mogły to robić rodziny majątniejsze. W efekcie nastąpiło jeszcze większe uwidocznienie kontrastów społecznych i ekonomicznych. Poprzez zróżnicowanie poziomu nauczania, zmniejszono szanse na zatrudnienie w przyszłości członków uboższych rodzin. Sytuacja ta obnaża brak wyobraźni oraz wyraźnego planu realizacji polityki językowej w Indiach na szczeblu, nie tylko lokalnym, ale i ogólnokrajowym.

Coraz bardziej widoczne, negatywne rezultaty wyżej opisanych działań, zmusiły rząd do zaniechania obranej w latach sześćdziesiątych polityki zastępowania angielskiego językami indyjskimi. Był to czas wielkich kompromisów. Władze zgadzały się na nie, by ograniczyć negatywne efekty prowadzonej przez nie polityki. Postanowiono ponownie zaadaptować rozwiązania z zakresu administracji i szkolnictwa, funkcjonujące jeszcze w okresie kolonialnym. S.V. Parawes, na podstawie analizy rządowych dokumentów z lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych, twierdzi, że rząd indyjski wysyłał społeczeństwu sprzeczne sygnały co do kierunku polityki wobec języka angielskiego.

Ministerstwo Edukacji, w datowanym na 1967 rok oświadczeniu, przedstawia pogląd, że w Indiach powinno propagować się używanie języków indyjskich, by ugruntować ich pozycję do 1975 roku. Jednocześnie, w tym samym roku, ministerstwo publikuje listę wymagań dla uczniów szkół podstawowych i średnich z zakresu znajomości języka angielskiego. Od najmłodszych uczniów oczekiwano m.in. umiejętności swobodnej konwersacji w języku angielskim, płynnego czytania, rozumienia prostego tekstu pisanego prozą, wyrażania opinii. Lista wymagań dla uczniów szkół średnich przewidywała odpowiednio wyższe kompetencje językowe. Na końcu pisma ministerstwo zalecało uczniom, którzy wybrali język angielski jako język dodatkowy, podjęcie zaawansowanego kursu języka angielskiego (Meredith 2009, 71). Rząd Indii wciąż wydawał oświadczenia, według których językom indyjskim, zwłaszcza hindi, należała się szczególna uwaga i protekcja, jednocześnie jednak, zachęcał do nauki języka angielskiego i wymagał określonych umiejętności językowych. Promocja nauczania języka angielskiego była bardzo specyficzna, gdyż rządowe zalecenia i sugestie dotyczące jego przyswajania kończyły się zwykle, określeniem języka angielskiego „językiem książkowym”, „dodatkowym”, lub „trzecim”, co miało na celu umniejszenie jego roli.

Problem skomplikowanej sytuacji językowej nie był, jednak, jedynym problemem, z którym zmagał się rząd Indii pod koniec XX wieku. Na skutek złej polityki władz oraz innych, niezależnych od rządu czynników, jak przeludnienie, czy wciąż infekująca rzeczywistość, negatywne skutki okresu kolonialnego, Indie dotknął wielki kryzys gospodarczy. W 1991 roku 330 miliardów ludzi, czyli 38% społeczeństwa, żyło poniżej poziomu ubóstwa (Meredith 2009, 72). Krytyczna sytuacja państwa spowodowana była prowadzoną przez lata anachroniczną polityką rządu, izolującą kraj od reszty świata oraz wciąż „reanimowaną” iluzją samowystarczalności Indii. Jednopartyjna, indyjska demokracja, rządzona niepodzielnie przez Kongres, wzbraniała się nie tylko przed prowadzeniem interesów z tzw. Zachodem, ale dążyła wszystkie wewnętrzne inicjatywy gospodarcze. Każda taka inicjatywa musiała być zaakceptowana przez tzw. „królestwo koncesji” (*license raj*) a okres oczekiwań na koncesję trwał przeważnie kilka lat. Przykładowo na założenie linii telefonicznej czekało się ponad dziesięć.

Przełom nastąpił we wspomnianym 1991 roku, kiedy to nowo powołany minister finansów Manmohan Singh (obecny premier Indii) przekazał innym członkom rządu wiadomość o bankructwie Indii. Kraj stanął przed realną wizją katastrofy gospodarczej i ekonomicznej, którą po części już odczuwano. Zaprzysiężony po tragicznej śmierci R. Gandhiego, nowy premier P.V. Narasimha Rao nie miał innego wyboru, jak zwrócić się o pomoc do rządów innych państw i organizacji międzynarodowych, takich jak Międzynarodowy Fundusz Walutowy (MFW). MFW uzależnił udzielenie wsparcia od gotowości rządu indyjskiego do przeprowadzenia szeregu reform modernizujących system państwowy. Indie, po blisko pięciu dekadach izolowania się i blokowania kontaktów ze światem zewnętrznym, musiały teraz otworzyć swoje granice i ponownie rozpocząć współpracę międzynarodową.

U polityków pamiętających jeszcze czasy walki o niepodległość, którą Indie toczyły w pierwszej połowie XX wieku, jeszcze większy wstrząs wywołała informacja, że do Londynu odleciał samolot wypełniony indyjskimi rezerwami złota, które miały stanowić zastaw za krótkoterminowe pożyczki z Zachodu. Odejście rządu indyjskiego od polityki izolacjonizmu spowodowało ożywienie w stosunkach międzynarodowych oraz zmianę myślenia o języku angielskim. Dobra znajomość języka angielskiego nie była już tylko szansą na bezpieczną „pracę rządową”, (ang.) *government job* (praca w „budżetówce”), stała się szansą na zatrudnienie przez zagranicznych inwestorów z Europy, Stanów Zjednoczonych, Australii w ramach zagranicznych projektów offshoring-owych. Tak więc okres od roku 1991 po dzień dzisiejszy proponuję nazwać, uzupełniając opisaną na początku tekstu koncepcję B. Kachru, czwartym okresem zmian społeczno-ekonomiczno-politycznych, które wpłynęły na zmianę stosunku mas do języka angielskiego w Indiach.

5. *Angrezi*⁴ made in India – język angielski jako produkt

W 2003 roku Profesor James Tooley z Uniwersytetu w Newcastle opublikował raport „Private Schools for the Poor: A Case Study from India”. Opracowanie to przedstawiało wyniki zakończonych w tym samym roku badań na terenie stolicy stanu Andhra Pradesh – Hyderabad-zie. Wynikało z nich, że większość mieszkańców badanej konglomeracji opłacało edukację swoich dzieci. Aż 61% uczniów (dane rządowe znacznie zaniżały tę liczbę) było posyłanych do płatnych, niedofinansowanych przez rząd szkół prywatnych (Tooley 2007, 541). Co ciekawe, na obciążający finansowo tryb edukacji swoich dzieci decydowały się również rodziny bardzo ubogie. By dopasować usługi do profilu ekonomicznego swoich klientów sektor szkolnictwa prywatnego musiał zróżnicować swoją ofertę i podporządkować ją warunkom finansowym rodziców uczniów. W ten sposób powstało wiele szkół tego typu również na terenach slumsów, a szkolnictwo prywatne przestało być „towarem luksusowym”. Uczniami płatnych placówek oświatowych stały się dzieci riksarzy, pracowników fizycznych sektora budowlanego, czy ulicznych handlarzy. Z przeprowadzonych badań wynikało, że uboga rodzina przeznaczala na edukację jednego dziecka 10% rocznego dochodu ojca, często jedyne go żywiciela rodziny. Narzuca się pytanie: dlaczego? Jednym z najważniejszych powodów jest (często słuszne) przeświadczenie o tym, że szkoły prywatne oferują intensywniejsze kursy języka angielskiego niż szkoły publiczne. Temu przekonaniu wiernie towarzyszy kolejne – dobra znajomość języka angielskiego jest kluczem, a w przypadku niższych klas społecznych, wytrychem do zupełnie nowej społecznej i ekonomicznej rzeczywistości. Jest to przeświadczenie zasadnicze, uruchamiające całą maszynę „produkcji” „anglo-edukacji”.

W Indiach oferuje się liczne kursy i egzaminy, które należy zdać, by otrzymać prawie wszystkie honorowane w Stanach i Europie certyfikaty znajomości języka angielskiego, m.in. TOEFL, IELTS. Powstają również lokalne szkoły, a nawet ich sieci oferujące autorskie kursy językowe. Przykładem tych ostatnich są lokalne punkty American Institute of English Learning (AIEL), edukacyjne „sieciovki” specjalizujące się w kursach poprawiających werbalne kompetencje językowe (Malik 2013, 16). Rośnie również liczba prywatnych szkół wyższych, w szczególności placówek oferujących wiedzę z dziedziny ekonomii, medycyny, czy projektowania ubioru i tekstyliów. Język angielski staje się produktem, a jego konsumenci ulegają uczuciu ambiwalencji, właściwemu dla fazy przyswa-

⁴ (h.) *język angielski*

jania i konsumpcji dóbr materialnych i koncepcji w warunkach wolnorynkowych. Ambiwalencję wobec języka angielskiego „napędza” brak ambicji rządu i dużych jednostek medialnych, by stać się siłą legitymizującą obrany, jednoznaczny kurs polityki wobec obydwu języków – języka hindi i języka angielskiego. W obliczu takiego deficytu – społeczeństwo zdane jest na trwanie w stanie ambiwalencji, której natężenie regulują czynniki społeczno-ekonomiczne.

6. Wnioski

Stosunek do języka angielskiego w Indiach ulegał zasadniczym przemianom w przeciągu ostatnich kilkudziesięciu lat. Można zaryzykować stwierdzenie, że język angielski na subkontynencie indyjskim nie zawdzięcza swej popularności niczym działaniom propagatorskim, a złej polityce rządu, zaniedbaniom i konfliktom między użytkownikami licznych języków lokalnych. W Indiach możemy zaobserwować rozbieżne oczekiwania względem języka. Z jednej strony oczekuje się, by był on narzędziem komunikacji między członkami nowoczesnego społeczeństwa indyjskiego, plastyczną materią, wlewającą się w każdą szczelinę nowej rzeczywistości. Z drugiej strony języki indyjskie są częścią wielkiej, dystynktywnej kultury, o zachowanie której walczono z tak wielkim poświęceniem. Przyczyn fatalnej sytuacji języków indyjskich, w szczególności języka hindi w Indiach jest wiele. P. G. Dharma, delegat Rządu Indyjskiego na międzynarodową konferencję, której tematem była modernizacja języków azjatyckich, już w 1964 roku z wielką trafnością wymienił kilka takich czynników: z jednej strony skrajny puryzm, z drugiej bezkompromisowa modernizacja; kult eksperymentowania; brak wiary i zaangażowania wśród wykładowców i nauczycieli; niezdecydowanie społeczeństwa; lęk przed opinią publiczną; inercja i brak funduszy (Alisjahbana 1970, 275). Po pięćdziesięciu latach słowa P. G. Dharmy nadal zdają się być zasadniczo aktualne.

Bibliografia

- Alisjahbana, Sutan, red. 1970. *The Modernization of Languages in Asia in Historical and Socio-Cultural Perspective*. Kuala Lumpur: Malaysian Society of Asian Studies.
- Baumgardner, Robert, red. 1996. *South Asian English: structure, use, and users*. Urbana: University of Illinois Press.

- Bjorn, Jernudd, red. 1990. *Lectures on Language Problems*. New Delhi: Bahri Publications.
- Fishman, Joshua, red. 1978. *Advances in the Study of Societal Multilingualism*. New York: Mouton Publishers.
- Khubchandani, Lachman. 1997. *Revisualizing Boundaries: A Plurilingual Ethos*. California: Sage Publications.
- Kachru, Braj, red. 2007. *Asian Englishes, vol. IV: English in India 1968–1976*. London: Routledge.
- Malik, Ashok. 2013. “The English Median”. *Tehelka*, February 16, 16–21.
- Marshall, David F., red. 1991. *Language Planning*. Amsterdam: Publishing Company, 107–118.
- Meredith, Robyn. 2009. *Chiny i Indie, Supermocarstwa XXI wieku*. Warszawa: Media Lazar.
- Nayyar, Deepak. 2006. “Unfinished Journey Transforming Growth into Development.” *Modern Asian Studies* 40: 797–832.
- O’Barr, Jean and O’Barr, William. 1976. *Language and Politics*. Paris: Mouton,, 50–68.
- Prakasham, Vennelakanti, ed. 1991. *Linguistics at Large*. Hyderabad: Booklinks Corporation.
- Tooley, James. 2007. “Private Schools and the Millennium Development Goal of Universal Primary Education: A Census and Comparative Survey in Hyderabad, India.” *Oxford Review of Education* 33: 539–560.

Uwagi odnośnie transliteracji naukowej oraz transkrypcji spolszczonej

Z uwagi na charakter powyższego artykułu zdecydowałam się na zastosowanie minimalnych spolszczeń w transkrypcji i na używanie w tekście w nazwach własnych oraz słowach w języku hindi zasad transkrypcji angielskiej. Jediną modyfikacją w stosunku do transkrypcji angielskiej jest:

- spirant ś, zapisywany w transkrypcji angielskiej jako *sh* – oznaczony został w tekście jako polskie ś.